

DEDE KORKUT KİTABI BAĞLAMINDA ESKİ TÜRKLERDEKİ HANIM ANLAYIŞI*

Süleyman DÖNMEZ**

Öz

Kadın sorunu Dede Korkut Kitabı'nın sözbaşında dört farklı kadın tipi üzerinden sınıflandırılır. Bunlardan sadece biri olumlu bulunur. Daha sonra hikâye edilecek olaylarda da olumlu bulunan kadın tipi başrolü oynar ve özendirilir. Olumsuz olanlardan da sakındırılır. Her bir tip ozanların dilindedir. İnsanlar da bu tiplerin farkındadır. Zira toplumda söz konusu bu dört tip kadına rastlamak mümkündür. Biz bu çalışmamızda günümüzde öne çıkan kadın sorunlarına Dede Korkut hikâyeleri bağlamında bir çözüm aradık.

Anahtar Kavramlar:

Dede Korkut, Kadın, Türk Kültürü, Yiğit, Destan

* Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiş olan SBA-2017-5910 Kodlu Bireysel Araştırma Projesi (BAP) kapsamında yapılan araştırmaların bir ürünüdür. Bu nedenle Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve proje biriminde görev alarak bizlere her türlü kolaylığı sağlayan arkadaşlara teşekkürü bir borç bilmekteyiz.

** Prof. Dr. Çukurova Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. Tel: (0322) 338 69 72/164. E-posta suelocan@gmail.com

*The Lady Understanding of Old Turks in The Context of The Book of
Dede Korkut*

Abstract

The topic of women is classified at the entrance to the Dede Korkut book by four different types of women. Only one of them is positive. The positive female type is highlighted. It is promoted in society. It is also avoided by the negative ones. Every type is in the language of the poets. People are aware of these types. Because it is possible in society to find these four types of women. In this study, we sought to find a solution in the context of Dede Korkut's stories about women's current problems.

Key Words

Dede Korkut, Female, Turkish Culture, Brave, Epic

Giriş

İnsanoğlu, nerede olduğunu, hangi zamanda olduğunu ve kim olduğunu bildiğinde anlamlı bir hayat kurabilir. Öte yandan nereden geldiğini, geçmişi ve geçmişindeki önemli kişileri, eserleri bilmeden bugünü sağlıklı bir anlamlandırmaya tâbî tutamayabilir. Bu nedenle bizler bugünün dünyasını doğru bir şekilde değerlendirebilmek için kültürel kodlarımızın farkına varmak ve onları güncellemek gibi bir sorumlulukla karşı karşıyayız. Günümüz itibarıyla bu girişim çok daha elzem hâle gelmiş görünmektedir. Çünkü günümüz dünyasında artık hangi konuyu/meseleyi ele alırsak alalım büyük bir kargaşa ve anlamsızlık önümüze çıkmakta, yolumuzu kesmektedir. Bizce bunun en büyük nedeni sığlaştırılmış bir hayatın içinde yaşamaya başlamış olmamızdır. Bu şekilde basitleştirilmiş bir yaşam anlayışından ancak “kendiliğini/kendini unutmuş/yitirmiş” beşer yakası ağır basan insan-cık-lar çıkar.

İnsanın kendiliği, kendi kültür ve inancıyla zahir olur. Günümüz dünyasında insanî ilişkiler ahlâkî düzlemde çıkmış ve hakkâniyet unutulmuştur. Beşerî yaka insanî yakaya galebe çalmıştır. Artık insanlar diğer insanlarla ancak para, mal, mevki, çıkar ilişkileri velhasıl maddi olan nesnelere buluşur hale gelmişlerdir. Esasen bu düzlemde bize göre insan çoktan sahneden çekilmiş demektir. Bu yenedünya düzeninden bir aileyi kuran ve ya-

şatan temel unsurlar arasında yer alan kadın da maalesef, fazlasıyla nasibini almıştır.

İnsanlar erdem, fazilet, bilgelik, ahlâk, bilgi, hakikât ve doğruluk düzleminde bir araya gelip “yaşamı” bu anlamda imar ettikleri zaman kurdukları “hayat” değerli olur. Bilginin bir meta olduğu, tefekkür edip sorgulamanın delilik olarak algılandığı, “kendiliğinin farkında olarak yaşamaya çalışmanın” enayilik sanıldığı bir beşerî idrak tablosu acı bir şekilde karşımızda duruyor. Bunun en önemli nedeni aidiyet duygusu ve yerelliğin unutulmasıdır. Küreselleşen dünya, insanı ve insanlığı ayakta tutan temel ve genelde yerel olan değerleri tahrip ederek aidiyet duygusunu yok eden kurmaca değerler üretmektedir. Bu kurmaca değerler ağırlıklı olarak “modern masallar” olan sinema, dizi ve reklam yoluyla yapılmaktadır. Sinema, günümüzde etkili bir silahtır. Modern insanın hayatının bütün boyutlarını kuşatmış durumdadır. Bugün bilhassa kadın sinemayla belli bir kalıbın içine sokulmaya çalışılmaktadır.

İnsanların asıl varlıklarını yani olması gereken tepkilerini, duygularını, ruhlarını, bir başka ifadeyle, asıllıklarını/asilliklerini kaybettikleri, sakladıkları ve yok ettikleri bir ahlâk tablosunda asaleti, ne isen o olmayı, cesareti, içindeki ile dışındakinin bir olmasını hâsılı insanlığımızın uyumunu temenni etmek oldukça zor görünmektedir.

Sevgiler, dostluklar, inançlar, uzak ya da yakın bir takım insanî ilişkiler öyle bir hâl aldı ki, artık neyin doğru neyin yanlış olduğu belirsizleşti, iyi ile kötü karıştı. Birlikteyiz, bir bütünlük göze çarpıyor. Lâkin yerimizi kaybettik, yersiziz. Daha da vahimi yersiz yerimizi zahirde var olan bütünlükten ayrılan bir benci noktainazardan görüyoruz. Yaşarken hayatımızı unuttuyoruz. Artık yaşama uyarlanan hayatlarımızda çok fazla sınır var ve biz bu sınırları olağan ve normal kabul eder olduk. Hatta bu sınırlar olmadan yaşayamayacağımızı bile iddia eder hâle geldik. Sınırlarımız kalktıkça kendimizi anlamsız ve çıplak hissediyoruz. Sınırsızlığımız ise boşluğa düşüşümüz oluyor.

Bu boşluğa yuvarlanmadan kadın da uzak duramamaktadır. Günümüz toplumunda kadın, asli vasıflarını hızla kaybetmektedir. Ciddî bir yozlaşmaya ve bozulmaya maruz kalmaktadır. Elbet bu yozlaşma ile bozulmada, yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimle beraber kadın ve erkek rolleri-

nin değişmiş olması etkin bir rol oynamaktadır. Kadının ve erkeğin beklentileri farklılaşmış ve farklılaşmaktadır. Evlilik bir sevgi ve fedakârlığın gerçekleştiği bir yuva olmaktan çıkmakta, ekonomik ve toplumsal bir anlaşmaya/sözleşmeye dönüşmektedir. İşin vahim olan tarafı bu gerçekliğin tek “hakikât” imişçesine bir ideal olarak insanlara sunulmasıdır.

Bugün, kadın meselesinde tüm dünyada artık büyük bir çıkmaz yaşanmaktadır. Bunun en önemli nedeni ideal olan örnekliklerin hem eser boyutunda hem de pratik yaşantı boyutunda azalmasıdır. Bu çalışmanın amacı, kendi kültürel geçmişimizdeki değerlerin pratik özelliklerinin olabileceğini Dede Korkut Kitabı örneği üzerinden göstermeye çalışmaktır. Dede Korkut Hikâyeleri, tarihte kalarak tarihin nesnesi haline gelmediği için güncelliğini korumaya devam etmektedir.¹

Destanlarımızda, türkülerimizde, şiirlerimizde, şarkılarımızda, hikâyelerimizde karşılaşılan kadının temel özelliklerini ortaya çıkarmadan modern dünyada kadının ne olduğunu ve ne olması gerektiğini anlamamız şu dönem için mümkün görünmemektedir. Ayrıca bu çalışmada, evrensel değerler adı altında sunulan kadın prototipinin yaşadığımız Anadolu coğrafyasında ne anlam ifade ettiğini ve ideal olana ne kadar yakın olduğu ele alınmaya çalışılmıştır.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız bütün problemler çerçevesinde kadının masallarda, hikâyelerde veya destanlarda ne olduğunu ve nasıl bir işleve sahip olduğu tartışmaya değer bir konudur. Söz konusu eserler milletlerin kendi ahlâk anlayışlarını, doğaya bakışlarını, tanrıyı ve insanı nasıl ele aldıklarını genelde sembolik olarak yahut imgelerle ortaya koyan önemli eserlerdir. Bu tarz yapıtlar, insan muhayyilesinin gelişmesine ve olgunlaşmasına büyük katkılar sağladılar. Çocuklar için olduğu düşünülen bu eserlerin esasen yetişkinler için de önemli ve yapıcı olduğunu gözden uzak tutmamak lazımdır. İnsanoğlu tarih boyunca mitoloji adı verilen bu tür eski anlatılar üzerinden hem gelenek oluşturmuş hem de bu geleneği gelecek nesillere aktarmıştır. Bu tür bir devamlılığın ve aktarımın

¹ Dede Korkut Hikâyeleri bağlamında aktüel bir tartışma için bkz. Necati Sümer, “Deli Dumrul Öyküsünün ve Yedinci Mühür Sinema filminin Çağrıştırdığı Ortak Tema: Ölümü Yenme Düşüncesi”, *Turkish Studies*, (2017), 12/35, 407-421.

en önemli nedeni insandaki aidiyet duygusudur. Aidiyet duygusu belli bir zamana ve mekâna bağlı olmakla başlar ve insanın çevresindeki tüm varlıkları kendisine yakınlaştırmak istemesiyle devam eder. Bunlar, esasında bir kültürün ve o kültürdeki insan anlayışının abartılı bir biçimde aktarımıdır. Gerek Batı'da gerekse Doğu'da ortaya çıkmış bu tür anlatıları içeren eserlere baktığımızda bir dizi ortak çizgiye rağmen farklı kültür ve insan yapılarının imlendiğini fark etmemiz zor olmaz. Bu tür yapıtların bir diğer özelliği ise, bir milletin dilini yani deyiş ve atasözlerini, dünyaya bakış tarzını anlama ve kavramada öncelikli bir yere sahip olmalarıdır. Öte yandan Batı ve Doğu masalları, hikâyeleri ve destanları arasında gerek üslup açısından gerekse dil açısından ciddi farklılıklar mevcuttur. Türk tarihinde Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyeler ile Batıdaki Grimm masallarına/hikâyelerine baktığımızda bu fark ciddi bir şekilde müşahede edilebilir.

İyi bir masal, destan ya da Dede Korkut tarzı eserlerin temel özelliklere neler olabilir? Öncelikli olarak bu tür yapıtlar, mitolojik yönü ağır basan sembolik eserlerdir. Bu nedenle rasyonel bir zihinle onlara yaklaştığımızda örgüyü sorunsuz bir şekilde anlamlandırmamız bazen mümkün olmayabilir. Çünkü bu tür yapıtlar çok katmanlıdır. Genelde okuyana parçadan çok bütünü verirler. Bu durumda onları tek bir aklı çizgide değerlendirmek bizi yanlış anlama ve yorumlara götürebilir.

Biz, Dede Korkut Hikâyelerini² ele alırken belirttiğimiz noktalara dikkat etmeye gayret göstererek metinle doğrudan yüzleşmeyi deneyeceğiz. Bizim nazarımızda Dede Korkut hikâyeleri Türk'ün iklimine yaklaşımda bizim elimizden tutan yazınlardır. Bu iklime rasyonel biz zeminden anlam vermeye çalışmak bazen bizi yanıltabilir. Lâkin bu durum bu tür eserlerin felsefe-bilimin konusu olamayacağı anlamına kesinlikle gelmez. Çünkü Dede Korkut Kitabı, Türk Milleti'nin dünde kalan hafızası ve maşerî vicdanıdır.

² Bu çalışma kapsamında Özsoy, Bekir Sami Özsoy tarafından hazırlanan Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük) temel referans olarak kullanılmıştır. Orijinal metinden sadeleştirmeyle hazırlanan Semih Güngör, Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut Kitabı, Suffe Yayınları, İstanbul 1984 ve M. Necati Sepetçioğlu, Dede Korkut eserlerine güncel Türkçe'ye yaklaştırılan metinler olarak bakılabilir.

Bu makalemizle konuyla ilgili olanlara, günümüzde artık bir ideal olmuş olan dünün hakikatini, teşrih masasına yatırdığımız kadın sorunu ile özelleştirerek hatırlatmayı hedefledik. Mevzumuz oldukça geniştir. Bu nedenle biz meseleyi ifade ettiğimiz üzere mümkün olduğunca Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyelerle sınırlandırarak incelemeyi deneyeceğiz.

Dede Korkut Bağlamında Kadın

Kadın sorununu Dede Korkut Kitabı esasında teşrih masasına yatırıırken çözüm arayışına nereden başlamak gerekmektedir?

İncelemeye nereden başlamamız gerektiği aslında Dede Korkut Kitabı'nda yer alan 12 muhteşem hikâyenin “sözbaşında” gösterilmektedir. Öyle ki, Dede Korkut Kitabı'nın sadece bu kısmı, hakkıyla okunup idrak edilmiş olsa, bizce sadece kadın sorunu değil, günümüz Türk milletinin birçok sosyo-psikolojik yarasına merhem olacak kudrettedir. Çünkü Dede Korkut, sözbaşında daha sonra sıralanacak olan hikâyelerde işlenen bir dizi değerın çerçevesini çizmekte ve onları kurup koruyan esası göstermektedir. Nedir o esas dersenez, cevabımız; bir milletin varoluş mücadelesinde doğurucu ve sürdürücü olan, lakin yanlış yetiştığı takdirde de inşa edici olduğu güçten daha şiddetli bir şekilde yıkıcı olabilecek olan karılardır.

Çalışmamızda özellikle kadın, karı ve hanım kavramlarını farklı vurgu ve ince ayrımlarla kullandık. Farklılaştırma bizim tarafımızdan Dede Korkut hikâyelerindeki anlam vurgularından esinlenerek yapılmaya çalışıldı. “Karı ile kadın/hatun” kavramı genel anlamda “hanım” kavramı ise “kızları” da içine alacak şekilde özelleştirilerek kullanıldı.

Dede Korkut hikâyelerinde ve Dede Korkut'un dilinden hikâyeleşerek ya da hikâyeleştirilerek ölümsüzleştirilmek istenen Türk toplumunda elbette erkekler de –koca ile oğullar da- etkisiz ve önemsiz değildir. Ancak kurucu unsur olarak daha çok “hanımlar” öne çıkar. Hanım, salt olumlu bir kavramdır. Karı ise “karı-koca” ikilemesinde olduğu gibi ilk etapta tarafsız -ne olumlu ne olumsuz- görünür. Dolayısıyla olumlu da olabilirler. Olumsuz da olabilirler. Kadın/hatun kavramı ise olumlu tarafı olumsuz tarafa göre baskın olandır. Küçük ayrımlarla açığa çıkan bu ayrıştırma salt olumlu olan

“hanım” ve hanımlık” üzerinden derecelenir ve hanımların öne çıktığı bir örgü ve kurgu ile karşılaşılır.

Dede Korkut hikâyelerinde hanımlar niçin erkeklerden daha çok öne çıkarılmıştır?

Bu suale bir dizi yanıt bulunabilir. Biz -şimdilik- vereceğimiz yanıtı birçok araştırmada uğraşıldığı şekilde- kadın meselesi üzerinden dallandırıp budaklandırmak istemiyoruz. Meseleyi Türk toplumunun anaerkil özelliklere sahip olduğu tespitine dayanan bir indirgemeci yaklaşımla ele alma taraftarı da değiliz. Asıl açığa çıkarmak istediğimiz, -bugüne kadar yapılan birçok dıştan içe temellendirme ve yorumlamalardan uzak- içten dışa bir nazarla önümüzde duran/elimizdeki Dede Korkut Kitabı’nda “karşılaşılan aile, toplum ve devlet yapısında öne çıkan/çıkarılan kadın ve kız tipidir.

Niçin böyle bir yol tuttuk? Çünkü biz Türk toplumundaki kadın meselesine bir doğu araştırmacısı (oryantalist) gibi dışarıdan bakmak istemiyoruz. Çünkü biz inanıyoruz ki, bugün birçok konuda, bu çalışma bağlamında ise kadın meselesinde bizlerin içinde bulunduğu en mühim hatalardan birisi, baskın değer dizgelerinin yönlendirici olmasından ötürü kendi aslı kaynaklarımızla karşılaş-a-mamamızdır. Maalesef her daim Batılı kaynaklar ve referanslar üzerinden kendi sorunlarını gören ve değerlendiren illetli bir bakışa malulüz. Biz bu illetli bakıştan mümkün olduğunca uzak durmaktan yanayız.

Bize öyle geliyor ki, Dede Korkut’un dilinden dünden bugüne akıtılan “hanım” –kadın ile kız- tipi /tipolojisi, idealden gerçeğe dönüştürülebilirse, günümüzde yaşanan –özellikle karı-koca ilişkileri, kadının ailede ve toplumdaki rolü gibi- modern toplumda gittikçe belirsizleşen bir dizi soruna çözüm üretmede yol gösterici olabilir.

Dede Korkut Kitabı’ndaki Karı Tipleri

Karılar mevzusu Dede Korkut Kitabı’nın sözbaşında dört farklı tip üzerinden sınıflandırılır. Bunlardan sadece biri olumlu bulunur. Daha sonra hikâyeye edilecek olaylarda da olumlu bulunan karı/kadın tipi başrolü oynar ve özendirilir. Olumsuz olanlardan da sakındırılır. Her bir tip ozanların dilindedir. İnsanlar da bu tiplerin farkındadır. Zira toplumda söz konusu bu dört tip karıya/kadına rastlamak mümkündür.

Dede Korkut Kitabında yer alan “karı” tipleri şunlardır³:

- “Solduran sop” olan karılar.
- “Dolduran top” olan karılar.
- “Evin dayağı” olan karılar.
- “Ne kadar söylersen -söyle- bayağı” olan karılar.

Dede Korkut, bu dört tür karının davranış biçimlerini açıklar. Hangi türden uzak hangi türe yakın olunması gerektiğini seçik eder. Temellendirmeler, tamamen toplumsaldır. Mevzu bireysel duyulara, aile ve komşuluk ilişkilerine ve “insan olma” durumuna yapılan atıflarla işlenir.

Öncelikle olumlu tip olarak evin dayağı olan karının özeliği anlatılır. Evin dayağı olan karı, “yazıdan yabandan eve utanılır bir konuk gelse, kocası evde olmasa bile konuğu yedirir içirir, ağırılar, azizler gönderir.” Böyle davranan karı “Ayşe, Fatıma soyudur.” Onlar sahip oldukları niteliklerle birer “hanım” olurlar. Ocağına getirmen gereken karı, bu türden olmalıdır. Hanın hanı, “hanımı” olabilmelidir. Hanım olabilenlerin soyunun sürmesi, soyun da böyle hanımlarla sürdürülmesi gerekir.

Bu tür karılar için “hanım” kelimesinin kullanılmasının nedeni yuvayı ayakta tutmasından dolayıdır. Hanım olan karıların kendilerine olan öz güvenleri ve kocalarına olan sadakâtları yüksektir.

Solduran sop olan karılar ise şöyle davranırlar: “Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek yoğurt gözler, doyuncaya kadar tıka basa yer. Elini böğrüne koyar ve şöyle seslenir: Bu evi harap olası kocaya vardığımdan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım paşmak, yüzüm yaşmak görmedi. Ah ne olaydı, bu öleydi de birine daha varaydım. Umduğumdan daha iyi, uygun olaydı.” Bu açgözlü, sivri dilli, kadir kıymet bilmeyen nankör tipin ocaklardan irak tutulması gerekir. Böyle karılar nankör tipler olduklarından onlara her türlü ikram ve izzette bulunulsa bile yine de nimet-i küfrandırılar. Bu özelliklere sahip kadınlara “hanım” denilmemesinin nedeni yuvasını iyi temsil edememesidir⁴.

³ Özsoy, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, 52.

⁴ Özsoy, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, 52-53.

Dolduran top olan karılar da sıkıntılı bir tiptir. Bu tipler, “kuşluk vakti dürtükleyince yerinden kalkar. Elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna çırpıştırır, dedikodu yapar, kapı dinler. Öğleye kadar gezer. Öğleden sonra da evine gelir. Görür ki, hırsız köpek, büyük dana evi birbirine katmıştır. Ev tavuk kümesine, sığır damına dönmüştür... “ Bu hâl karşısında komşularına kahırlanır, söylenir. Evin bu durumunu komşuların kadırşinas olmamalarına, komşu ve Tanrı hakkını bilmemelerine bağlar. Büyük bir sorumsuzluk göstererek bir dizi ahlak dışı davranışlar sergileyen bu tür karıların soyu kurumalıdır. Bu özellikteki karıların yuvasına olan bağı zayıftır. Evden uzakta sürekli komşu ve akrabalarla dedikodu yapar. Çocuklarının bakımını ve eğitimini üstlenmez. Derdi her daim dışarıdır. Çevresindeki insanlara sürekli kahırlanan bu tip kadınlar uzak durulması gereken karılardır⁵.

Ne kadar söylesen de bayağı olan karı ise, yabandan bir utanılır konuk geldiğinde değil kocası yokken ağırlamak, kocası evdeyken “az çok evde ne varsa getir de yiyelim” dendiğinde “neyleyeyim bu yıkılası evde un yok elek yok, eşek değirmenden gelmedi” der. Sonra da elini kalçasına koyup sırtını döner. Kocasına kulak asmaz. Misafirden –kuldan- utanmaz, Allah’tan korkmaz... Bu tip karılar eşek soyundandır. Onlardan uzak durulmalı, ocağına böylesini yanaştırmamalıdır. Yuvasını iyi temsil edemeyen bu tip kadınların esas özelliği utanmaz oluşlarıdır. Misafirlerin yanında kocasını aşağılayan pervasız karılardır.⁶

Yukarıdaki karıların üç tanesinin nankörlükleri ön plandadır. Onların ya olumlu ya da olumsuz özellikleri daha çok belirgin olabilir. Dolayısıyla onların olumlu özellikleri olumsuz özelliklerine galebe çalarsa, onlar kadın olarak anılırlar. Lakin böyle kadınlar, henüz “hanım” olamamışlardır. Dede Korkut hikâyelerindeki bu “hanım” olamamış kadın tipleri toplumsal gerçeklik içinde değerlendirilmiş ve sakınılması istenmiştir. Bu tip kadınlar zihinsel bir kurgu olmaktan ziyade toplumda yaşayan, karşılaşılan kişilerdir.

⁵ Özsoy, age, 53.

⁶ Özsoy, age, 54.

Dede Korkut Hikâyelerine Kadın Tiplerinin Yansıması: Bir Metin Okuması

Dede Korkut hikâyeleri aklî, duygusal ve gerçekçidirler. Aslında kurulmak istenen yapı üç farklı yönelimin muhteşem birliğini sağlamaya dönüktür. Kurulmak istenen ya da mevcut olan bu yapıyı dinamitleyen unsurlardan da toplum sakındırılmak istenmiştir. Bir başka ifadeyle; Dede Korkut Kitabı, selim bir aklın eşliğinde selim bir yüreğe sahip olan zevk-i selim sahibi insanlardan kurulu bir toplumu koruma altına almaya çalışır ya da hedefler. Esasen Anadolu-Türk coğrafyasının temel bir özelliği olarak akliselim, kalbiselim ve zevkiselimin müşahhas olarak kendini gösterdiği bir sosyal birlik müşahade edilir. Bu toplumsal birlik ve kaynaşma zaman içinde billurlaşmış, incelmış ve aklileşmiş (rasyonelleşmiş) bir ifade şeklini almıştır.

Dede Korkut hikâyelerinde sağlıklı kişilerden kurulu bir toplum ile devlet inşasında aklın öncelendiğini gösterir en açık emare, söz başında karı tipleri sıralanırken dil açısından şüirsellik öne çıkmasına rağmen açıklama kısmına geçildiğinde ilk olarak evin dayacağı olan olumlu “hanım” tipinden söz edilmiş olmasıdır.

Mevzuya olumsuz yakadan değil de olumlu taraftan başlama –bakma- “akılcı rasyonel” yaklaşımda temel bir ayrımdır. Çünkü “rasyoneller / akılcılar” akla duydukları güvenin yanında akıl yolu ile “hakikate” ulaşılabilineceği hususunda iyimser bir tavır sergilerler. Dede Korkut hikâyeleri de iyimserdir. Mutlu sonlar yaşanır.

Akılcılar, ümitvar olsalar da dogmatiktirler. Lakin Dede Korkut’ta dogmatik bir akılcılık yoktur. Akıl çok önemlidir. Ama duyular ile duygusallıktan da vazgeçilmez. Ayrıca tecrübe de çok önemlidir. Gerek aile içi gerekse aile dışında davranış biçimleri ve ilişkileri ise oldukça incelmış görünür. Hâsılı Dede Korkut Kitabı’nda yer alan bütün hikâyelerde akıl-duyuyuş bütünlüğü vardır.

Dede Korkut Kitabı’nda yer alan hikâyeler hayatın dışında değildir. Türk Milleti’nin duyusunu, düşünüşünü ve yaşam biçimini yansıtır. Doğal akışın dışında kalan öğeler çok az görünür. Bu nedenle hikâyelerde karşılaşılan karakterler, yapılan tasvirler gerçeğe yakındır. Elbette “olan” verilirken “olması gerekeni” gösteren bir anlatım da öne çıkar. Bu, kurgu ile hayatın kendisi arasında –nazarî olanla amelî olanı- bütünlük. Dolayısıyla bir-

çok felsefenin aşmakta zorlandığı bir sorun Dede Korkut'ta kolaylıkla aşılmış görünür.

Dede Korkut hikâyelerinin ideal olanla realist olan arasındaki bağı ideal olandan yana doğru kurabilmiş özgün bir yapısı vardır. Bunun nedeni olumsuz ve karamsar bir anlatımın insanların değişim ve dönüşümlerinde önemli ölçüde engel oluşturması olmalıdır. İnsanların değişime isteklendirilmeleri genelde olumlu yöndedir. Olumsuzluk ve karamsarlık ise insanların güzel davranışlarını eyleme geçirmelerini engelleyen psikolojik bir özürdür.

Dede Korkut Kitabı'nda aile, toplum ve devlet ilişkileri kişiyi ihmal etmeden yapılandırılır. Toplumun yapı taşı olarak kabul edilen aile ilişkileri çok sağlıklı görünür. Özellikle kadının aile ile toplumdaki rolü sorun çözücüdür. Aile bireylerinin (karı-koca-çocuk) psikolojik hassasiyetleri ile fitrî niteliklerinin farkında olan bir iletişim dili öne çıkar. Kadın -hanım- bu dil ile davranış biçiminde kurucu, dengeleyici ve yönlendiricidir. Erkek doğası gereği fevrî olabilir. Kabalaşmak isteyebilir. Olumsuz bazı iç ve dış etkinin altında kalmaya daha açıktır. Kadın -hanım- ateşlenen erkeğin ateşini söndürmeyi bilmelidir. Dede Korkut'ta karşılaşılan ideal kadın -hanım- yangına körüklerle gitmez. Bu muhteşem ilişki biçimini Dede Korkut Kitabı'nın ilk hikâyesi olan 'Dirse Han Oğlu Boğaç Han'dan itibaren bulmak mümkündür.⁷

Dede Korkut'un ilk hikâyesinin "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" olması, rastgele yapılan bir sıralamanın karşımıza çıkardığı bir durum olmayabilir. Öyle ki, daha ilk hikâyede Dede Korkut'un yaşadığı toplumun varlığını sürdürebilmesi için temel taş mesabesinde olan "aile" konu edinilmiştir. Kurgunun çocuk üzerinde yoğunlaşması ilk hikâyenin kurucu rolünü fark etmeyi engellememelidir. Daha sonraki hikâyelerde ilk hikâyede gözler önüne serilen nüve olumlu ve olumsuz yönelimler üzerinden olumluyu öne çıkararak bir dille neşvünema bulur.

Dede Korkut hikâyelerinin serpildiği toplumda çocuksuzluk tabii bir durum değildir. Bu sebeple de yadırganır. Hatta biraz da hor görülür. Çünkü çocuksuz aile meyvesiz ağaç gibidir. Toplum içinde yeri olsa da ikincil

⁷ Özsoy, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, 55-80.

konumdadır. Hikâyede bu yaklaşım Bayındır Han'ın yılda iki defa Oğuz beylerine verdiği ziyafette beylerin ağırlandıkları çadırın rengi ile ağırlanmış biçiminden anlaşılır. Çocuğu olmayan kara çadıra oturtulur. Altına kara keçe önüne de karakoyun yahnisi konur. Yerse yer yemezse yemez denir. Kara olumsuzdur. Oğlu olana ak çadırda, kızı olana ise kızıl çadırda yer gösterilir. Hizmette kusur edilmez.

Çocuksuz olanın hor görülüp kınanması çocuk sahibi olmanın övünçünden çok Tanrı'nın çocuğu olmayanı hor gördüğüne inanılmasına bağlanır. Tanrı çocuksuzluktan hoşlanmadığı için onlar da çocuksuzluğu hoş karşılamamaktadır. Oğlu olanların ak, kızı olanların ise kızıl çadıra oturtulması ise oğlun kıza ya da kızın oğula üstünlüğünü gösterir bir ayrıştırma değildir. Çünkü çocuk sahibi olmada kız-erkek ayrımı yapılmaz. Ak ile al tercihi daha çok yakışıklık esasında yapılmış görünür. Kıza yakışan daha çok al, oğula yakışan ise aktır. Kızlar allı pullu olmayı severler. Oğlanlar ise genelde daha sadedir.

Dirse Han hiç ummadığı hâlde kara çadıra oturtulmuştur. Kendince ekşiği yoktur. Üstelik kendinden daha düşük konumda olanlar ak ya da al çadırda ağırlanmıştır. Kara çadır toplumun işleyişinde aksaklık oluşturanların yeridir. Uyarı mahiyetindedir. Buraya oturtulanlar sorup soruşturarak sorunun ne olduğunu öğrenmeli ve yanlışlığı gidermelidir. Aksi takdirde hor görülme devam edecektir. Dirse Han da usulünce sorar neden kara çadırın kendine lâıyk görüldüğünü. Cevap malumdur: "Hânım, bu defa Bayındır Han'dan buyruk böyledir. Oğlu kızı olmayanı Tanrı Teâlâ hor görmüştür. Biz de hor görürüz, derler." Bu muamele Dirse Han'ın daha önce yaşadığı bir vakia değildir. Demek ki, çocuk sahibi olmada aile kurulduktan sonra makul sürenin geçmiş olması gerekir.

Dirse Han'ın kendisine ve yiğitlerine reva görülen muamelenin nedeni öğrendikten sonra gösterdiği ilk tepki, oldukça önemlidir. Türk toplumunda muhtemelen daha sonra dış etkileşimlerle yanlış bir mecraya atılan bir hatalı kavrayışı ve tepkiyi düzeltici mahiyettedir. Öyle ki, Dirse Han, ayıplanan bu durumda hatununu/hanımını suçlamaz. "Bu kara ayıp ya bendendir ya hatundandır, der." Hatta önce kendini zikreder. Günümüzde hâlâ bazı çevrelerin çocuk sahibi olamamasında herhangi bir araştırma yapmadan hanımını suçlaması ve boşanmaların olması, Dede Korkut'un

anlattığı Türk toplumundaki seviyeyi görmeye yetecektir. Bu üstün kavrayış, 21. Yüzyılın birçok toplumunda bile görülmemektedir. Öte yandan malesef doğrudan kadını hedef alan olumsuz tutum günümüz Türk toplumlarına da sirayet etmiştir. Dede Korkut hikâyelerinin yeniden yaygınlaştırılması bu bozulmayı tamir edebilir. Bu noktada üzerinde hassasiyetle durulması gerekli olan bir konu da ailede çocuğun olmamasının kabul edilmesi fakat herhangi bir arayışın gösterilmemesinin kınanmasıdır. İnsanın arayışı ve gayret göstermeyi bırakması bir yıkım ve yok oluşturmaktır. Burada da Dirse Han'ın tekrar arayış sürecine girmesi istenmektedir. Bu durum günümüzdeki bu tür aileler içinde bir ışıktır. Hangi olay ve durum olursa olsun bu bakış açısının bırakılmaması elzemdir.

Dirse Han'ın evine geldikten sonra karşılaştığı muamele bağlamında hanımına –hatununa- seslenişi Dede Korkut'taki aile ilişkileri ile kadının ailedeki ağırlığı ve rolü hakkında açıklayıcı bilgiler vermektedir. Kadın iltifat edilmesi gereken bir varlıktır. Dirse Han, yaşadığı küçük düşürücü olaya rağmen eşine seslenişi –soylaması- muhteşemdir. Çünkü Dirse Han'ın hanımı ile ilişkisi çok sağlıklıdır. Bilmektedir ki, hanımı/eşi, “başının bahtıdır. Evinin tahtıdır. Selvi boyludur... Kadınıdır. Direğidir. Döleğidir.” Olup biteni anlatır Dirse Han hanımına; ama o bir erkektir. Neden Tanrı'nın kendisine erdemli oğullar/çocuklar vermediği hususunda sorunun kimde olduğuna dair kafası karışıktır. Kendinden çok hanımını suçlamak kolay gelir. Çünkü kendisine yakıştıramaz bu durumu ve yaşadıklarını.

Kadın/hanım öfke söndürücü olmalıdır. Yanlış meyleden erkeğini düzeltmelidir. Zira erkek kabadır. Kadın ise narindir. İnceliğiyle, kadınlığıyla/hanımlığıyla eğrilen erkeğini doğrultmalıdır. Önce çelişmesini gösterir Dirse Han'a hanımı. Kahırlanır, üzülür ama yanlış yapmaz. Çocuklarının olmamasının sebebinin kendileriyle alakası olmadığını hatırlatır. Çünkü çocuklarının neden olmadığını en iyi bilen ve buna sebep olan “üstlerinde kâim duran Tanrı'dır.” Dirse Han da bunu bilmektedir.

Öfke doğru düşünmeyi perdeler. Dirse Han darlanmıştır. Kızgındır. Ne yapacağını pek kestirememektedir. Bu durumda daha sakin olması gereken kadın, erkeğinin ne yapması nasıl davranması gerektiğini göstermelidir. Dirse Han'ın hanımı da yapılması gerekene eşini sevk eder. Kendisine kızmakla, karşılıklı incitici sözler sarf etmekle sorun çözülmeyecektir. Han

olan “han” gibi davranmalıdır. Ağlayıp sızlamakla, kahırlanmakla, kızmakla iş yürümeyecektir.

Han olan, hışım etmemelidir. İncinse de acı söz söylememelidir. Usulünce bir çözüm ve çıkış yolu aramalıdır. Yapılması gerekense açıktır: Ala çadırı yeryüzüne diktirmek gerekmektedir. Ala çadır, al ile ak renkten oluşur. Demek ki, istenilen bir çocuk/oğuldur. İster kız olsun ister oğlan fark etmez. Ama bunun yolu nedir?

Dirse Han’ın hanımının söyledikleri hem hanımın aile ile toplumdaki yapıcı rolünü hem de Türk insanının sorunları çözüm biçimini gözler önüne sermektedir. Ağzı dualı birini bulmak için zengin yoksul, bey ya da bey olmayan değil ayırmadan hanlığa yaraşır ve yakışır şekilde bir şölen verilmelidir. Dilekler dilenip dualar edilmelidir. Dirse Han, hanımını dinlemekle doğru yapmıştır. Açları doyurmuş, çıplakları giydirmiştir... Allah da dualara karşılık vermiş onlara bir oğlan vermiştir. Burada hanım dengeyi sağlayan ve ölçüyü koyandır. Erkeğin hiddetini teskin edip onu sükûna erdiren ve ona kalbi ferahlık verip yol gösterendir. Türk hanımı, destanlarda, türkülerde ve şiirlerde manevi derinliği ve genişliği olan irfan ehli bir kadındır. Bugünün dünyasında böyle bir hanım tipinin anlaşılmasının en mühim nedeni modern yaşam biçiminin kadınları basitleştirip bir meta haline getirmesidir. Günümüzde artık kadın her şeyde olduğu gibi imaj hastalığına düşmüş kadın olmanın genişliği ile derinliğini yitirmiştir. Kadın, bir anne, bir nine, bir teyze olarak değil niteliksiz bir varlık haline getirilmiştir.

Boğaç Han’ın hikâyesi daha çok bütün bu öncesi olup bitenlere dikkat edilmeden anlatılıp geçilir. Elbette hikâyenin can alıcı kısmı Dirse Han’ın oğlunun gösterdiği yiğitlik ve boğayı devirmede kullandığı akıldır. İsmi hak etmesi çok önemlidir. Lakin hikâye bu isim alma geleneğinin ötesinde özellikle kadın-erkek ilişkileri ve kadının Türk toplumundaki yeri üzerine göz ardı edilmemesi gereken mesajlar içermektedir.

Kadın/hatun –ana-, hele bir “han” iseniz, baba ile oğul arasına sokulmak istenilen hatta aralarına sokulan fitne ile dedikoduların karşısında da uyanık olmalı, hânın hânı -hanımı- olabilmelidir. Neticede Boğaç Han da büyüyüp serpilince düzenlerinin bozulmasından endişe eden bazı beyler, han babayı oğula karşı kıskırtmışlar ve kumpasla oğlunu öldürtmeye sevk etmişlerdir. Baba oğluyla ava çıkmıştır ancak eve oğulsuz dönmüştür. Kadın/

hanım bu kez de yara sarıcı sorunları çözücü konumdadır. Öncelikle erkeğini suçlayıcı bir tavır takınmaz. Oğullarını niçin arkada bıraktığını anlamaya çalışır. Yardan mı düşmüştür; aslan, kaplan mı kapmıştır? Kocasından tatmin edici bir yanıt alamayan ve kocasının geri duruşundan kuşkulanan kadın/hanım “kırk ince belli kızı yanına alarak” ormana oğlunu aramaya çıkacaktır. Dede Korkut’un toplumu erkek kadar iyi ata binen, ok atan kadın ile kızlara -hanımlara- sahiptir. Erkeğinin başı sıkıştığında ya da erkek sorumluluğunu yerine getirmediğinde kadın erkeğin oluşturduğu boşluğu dolduran kudret ile beceridedir.

Ana, kırk ince belli kız ile önce Hızır-İlyas’ın anadan önce yarasına baktığı yaralı oğlu bulur. Hızır’ın oğlana öğütlediği üzere ana sütü ile dağ çiçeğinden merhem yapar, oğlunun yarasına merhem olup onu iyileştirir. Oğlunun canına kasteden kocasıdır. Oğlunun babasıdır. Oğlu toydur. Gençtir. Güçlü kuvvetlidir. Baba yanlış yapmıştır. Oğluna kıymaya kalkmıştır ama ana bilmektedir ki, babayı kışkırtan, yanlış bilgilendiren menfaatlerinin zedelenebileceğini düşünen beylerin işidir. Akliselim sahibi olan ana, önce oğlunu sakinleştirir. Zaten baba tuzağa düşürülen beyler tarafından çoktan derdest edilmiş ve yaptığı hatayı anlamıştır. Dahası beyler olayların bekledikleri gibi gelişmediğini gördüklerinden baba ile oğlu hâlâ birbirlerine kıydırmanın peşindedir. Lakin tuzak bozulmuştur. Hile tutmamıştır. Dede Korkut Kitabı’nın ilk hikâyesinde aklı başında bir tip olan ananın olayları ve oğlunu doğru yönlendirmesi sayesinde tuzağa çekilemeyen ve babayı -hanı- fitneci beylerden kurtaran bir yiğit oğlan öne çıkar.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesindeki kadın, eş ve anne olarak, hanlık, beylik uğruna baba ile oğlu birbirine kırdırarak -devleti ve- aileyi dağıtan değil, -ocağı- birleyen bütünleyendir. Böylesi bir kadın ve anne -hanım- tipine gerek doğudan gerek batıdan diğer destan, hikâye ve masallarda pek rastlanmaz. Dede Korkut Kitabı’nda öne çıkan hanım, Türk toplumuna hastır. Türk anasıdır. Türk kadınıdır. Lakin bu hânın hânı olabilen kadın günümüz Türk toplumlarının hızla unuttuğu ve uzaklaştığı bir tiptir. Elbet unutilan sadece Türk anası, bacısı, kızı ve kadını değildir. Artık Türk babası ve erkeği de unutulmuştur. Unutilan diğer bir husus ise geçmişte sahip olduğumuz ideal değerler bütünüdür. Unutmak, Türk ikliminden uzaklaşmamıza neden olmuştur. Peki, Türk iklimi nedir? İçinde nefes aldığımız, insanlığımızı üst seviyede

kemale erdirdiğimiz bütün değerler bütünüdür. Bu değerler bütünü içinde anelik, babalık, evlatlık, komşuluk, akrabalık, kısaca aile çok önemlidir.

Kadın/hanım Dede Korkut Hikâyelerinde toplumun yapı taşı ailede durumdan vazife çıkarabilen, öncelik alabilen ve gerektiğinde müdahale edebilen bir tiptir. Elbette onun gerekli kararları alabilen bir kişilik olarak öne çıkması ailenin yanı sıra devletin bekasına kadar uzanan bir hareket alanını içine alır. Kadın/hanım bu yapıcı ve üstün rolü daha kız iken anadan görerek öğrenir. Görülüp öğrenilen özgür seçimler yapabilmeyi gerektirmektedir. Bunun için Dede Korkut'un anlattığı toplumda kızlar kocalarını herhangi bir baskı altına girmeden seçebilmektedir. Kızların koca seçmesi -günümüzde bile- birçok çevrede hoş karşılanmaz. Dahası birçok kız, ailenin istediği dışında bir seçim yapamaz, hatta bazen herhangi bir seçim hakkı bile tanınmaz. Bu nedenle Dede Korkut'un anlattığı Türk milleti kızlarını eş seçiminde özgür bırakmakla, bugün çağdaş bir tutum olarak tasvip edilen bir davranış biçimine öncülük etmektedir.

Dede Korkut'un anlattığı toplumda anne ile babaların evlendirmek istedikleri çocuklarına munasip gördükleri adaylar hususunda öncesinde ya da vakti saati geldiğinde verdikleri bazı karar, arzu ya da sözler evlenecek gençlerin eşlerini seçmede gençler için sadece bir tavsiye ve iyi niyet göstirisidir. Zira gençler -kız ya da oğlan- ifade edildiği üzere- eş seçiminde özgürdür. Bu durumun en güzel görüldüğü hikâye "Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek'in Destanıdır."⁸

Dede Korkut Kitabı'nda "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek" eş olarak almak istediği kızın özelliklerini babasına bildirir. Bamsı Beyrek'in kendine munasip gördüğü "kız" sıradan bir tip değildir. Öyle ki, istenilen özellikler sayılırken erkek ile kız arasında bir ayırım söz konusu değildir. Hatta Bamsı Beyrek, birçok erkekten çok daha üstün nitelikleri haiz bir "yiğit hanım kız" istemektedir. Üstelik seçeceği eşin -belki de- kendini bile aşmasından hiç rahatsız olmamaktadır. İstenilen özelliklere sahip olan "hanım kız" aranıp bulunmalıdır. Bamsı Beyrek de bu doğrultuda gereğini yapar.

⁸ Özsoy, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, 111-167.

Ana ile ata ise gerek kız, gerek oğlan olsun “yiğit” evlatlar yetiştirme azmindedir. Her bir bebenin büyüüp serpildikten sonra birer “yiğit” olacaklarından kuşkuları da yoktur. Bu nedenle aileler arasında aynı zamanda doğan kız ile oğlan arasında beşik kertmesi yapmak hoş görülen bir âdettir ancak bu âdet -yine günümüzde zaman zaman karşılaşıldığının aksine- kız ile oğlanın “eş” seçimini engelleyici bir zincire dönüşmemiştir. Çünkü hikâyede hem Bamsı Beyrek hem de Banu Çiçek beşik kertmesi olduklarının farkında olmadan karşılaşmakta ve birbirlerine yaraşır “eş” olup olmadıklarını anlamak için yarışmaktadır. Kız, kendini “eş” -han- olarak almak isteyen delikanlı ile at yarıştırmakta, ok atma yarışı yapmakta ve güreşmektedir. Kızın kendini yenemeyen erkeği tercih etmemesi erkek onurunu korurken, seçimin özgürce yapılması hayranlık uyandırıcıdır. Oğlanın ise hile yapmadan kızı yenememesi erkeğin kadın üzerinde baskı kurmasının önüne geçmektedir. Oğlan da kız da durumun farkındadır ama gönülleri birbirlerine ısınmış birbirlerinin “hâni” olabileceklerini anlamışlardır.

Dede Korkut Hikâyelerinin günümüz Türk toplumunda yaygınlaşmış olan ancak hoş olmayan bir dizi davranış tarzını düzenleyecek güçte olduğunu ifade etmiştik. Bu bağlamda Dede Korkut Kitabı'nda ikinci hikâye “Salur Kazanın evinin yağmalanması”⁹ ve dördüncü hikâyede “Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in esir olduğunu”¹⁰ anlatan ve birbirini tamamlayan bu iki hikâyede, birtakım olumsuz olaylar yaşandıktan sonra Buğra Hatun'un Salur Kazan'a karşı davranışı suçlayıcı değildir. Bu tavır, ilk hikâye olan Boğaç Han'da da belirgin olarak görülmüştür. Yalnız bu hikâyelerde roller kısmen değişmiştir. Bu rol değişimi tehlike anında, öne çıkmada kadın ile erkek arasında belirgin bir rol ayrımına gidilmediğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Elbette bu, erkek, kadın ve gençler arasında görev taksiminin olmadığı anlamına gelmemektedir.

Salur Kazan'ın yokluğunu fırsat bilen düşmanlar obaya saldırmıştır. Obada bulunanlar üstün bir direniş sergileseler de düşman sayıca çok üs-

⁹ Özsoy, Özsoy, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, 80-111.

¹⁰ Özsoy, age, 167-199.

tündür. Bu nedenle Şöklı Melik, Salur Kazan'ın Hanımı Boyu Uzun Burla Hatun ile birçok kadın ve kızı esir alır. Şöklı Melik, Burla Hatunu aşağılayarak Kazan'ın canını daha çok yakmak istemektedir ancak amacına ulaşamayacaktır. Çünkü esir alınan hanım, kız ile kadınların/hanımların içinde hangisinin Burla Hatun olduğunu tespit edilememiştir. Hanım kızların her biri kendisinin “Burla Hatun” olduğunu iddia etmiştir. Kadın ile kızların -hanımların- bu cesareti ve dayanışması devletin ve kadın onurunun korunmasında her bir Türk kadını ile kızının -hanımların- gözünü kırpmadan inisiyatif alabildiğinin göstergesidir.

Diğer yandan düşman haindir. Her türlü hileye başvurabilecek tıynettedir. Bu nedenle düşman ana yüreğinin yufka olduğu gerçeğinden hareket eder. Zira Burla Hatun'un yiğit oğlu Uruz da düşmana esir düşmüştür. Düşman Uruz'a her türlü işkenceyi yaparak, Burla Hatun'un dayanamayarak kendini ifşa edeceğini düşünmektedir. Öyle ki işkencenin boyutu Uruz'un etini, esir ana ile kızlara -hanımlara- dağıtmaya kadar vardırıılır. Çünkü hiçbir ananın oğlunun etini yemeyeceği kanaati hâkimdir. Elbet ana yüreği yufkadır. Evladına işkence yapılmasına dayanamamaktadır. Lakin düşmanın hilesi ne kadar zalimce ve haince olursa olsun, sabredilmeli ve devleti zevale uğratan onur kırıcı herhangi bir tavır ile davranışa kesinlikle tevessül edilmemelidir.

Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un esir düşüşünü anlatan hikâyede, Uruz'un cenge giderken sergilediği tavır dikkate değerdir. Öyle ki, Uruz, sonunun ne olacağını bilemediği bir savaşa çıkmaktadır. Esir düşme ve geri dönmeme ihtimali vardır. Uruz, şayet esir düşer ve geri dönmezse helalinin bir başkasıyla evlenmesini söyler.

Bu talep, eski Türk toplumunda erkeğin kadını sahiplenmeksizin, sadece bir eş ya da hatun olarak gördüğünün en açık delilidir. Esasen Dede Korkut'un yaşadığı toplumda erkeğin başka türlü düşünüp davranmasına fırsat da verilmemektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinde resmedilen hanımlar, eşi için canından vazgeçebilecek derecede sevgili ve cesurdurlar. Birçoğumuzu severek okuduğu Deli Dumrul'un hikâyesinde bu durum en güzel şekilde anlatılır¹¹.

¹¹ Özsoy, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, 200-215.

Erkek, bu hikâyede de iyi niyetli ama ince düşünceli değildir. İlerisini gerisini pek hesap etmez. Gençlerin canını alan Azrail'e kafa tutacak kadar gözü karadır. Yapılmak istenilen apaçık bir deliliktir. Bu deliliği ancak bir erkek yapabilir.

Azrail'e cahilce yapılan bir meydan okuma sonunda başa açılan beladan erkeğini kurtaran da aklı başında hanımıdır. Deli Dumrul'un yaptığı hatanın bedeli ölümdür ama kurtuluş için kendisine bir şans verilmiştir. Çünkü yaptığı hatayı anlayıp pişman olmuştur. Ancak kendisinden bedel olarak kendi yerine bir can bulması talep edilmiştir. İş zordur ama umutsuz değildir. Özellikle anası ile babasına güvenmektedir. Lakin olaylar düşündüğü gibi gerçekleşmez. Zira can tatlıdır. Can istediğin anan baban da olsa can kolaylıkla geçilecek bir lütuf olmadığından, Deli Dumrul'un anası ile babası canlarını oğullarına bağışlamazlar. Ama sevgili başkadır. Seven için bir can nedir ki? Hikâyede oğulları için canından geçemeyen ana ile baba kınanır. Deli dolu bir eş de olsa, erkeği için canından geçmeye hazır olan cesur Türk hanımı övülür ve ödüllendirilir.

Sonuç

Dede Korkut Hikâyelerindeki “hanım” olabilen yiğit Türk anaları ile kızları, erkek ile oğullar kadar dirayet ve irade sahibidir. Her hâlükârda özgürdürler. Bu özgür yürekli yiğit kadın ile kızlar her yönüyle hayatın içindedirler. Kızdırlar. Karıdırlar. Kadındırlar. Anadırlar. Hanımdırlar. Hanımlar, erkeğinin ve oğullarının başı sıkıştığında Hızır gibi yetişirler. Ama erkeği bu üstünlüklerinden dolayı kesinlikle küçümseyip hor görmezler. Kadir kıymet bilirler. Güçlüdürler. Yol göstericidirler. Sakinleştiricidirler. Bilge ve ülkücüdürler.

Ailenin, toplumun ve devletin belkemiğidirler. Onların bu yapıcı müdahalesi olmadan ne devlet, ne millet ne de aile ayakta kalabilir.

Böyle bir çalışmada geçmişte yaşanmış hakikatleri güncel bir şekilde ifade edebilmek için yaşadığımız dünyadaki problemleri de dikkate almamız gerekir. Dede Korkut hikâyelerinde kadının, ailenin, devletin ne olduğunu görebilmek için bugünün kadını, ailesini ve devletini dile dökmek zorunludur.

Bugün modern insanın hayatı belli bir rutinliğin içinde ve gerçeklere gömülmüş haldedir. Daha da ilginç olanı insanlar bu rutinliğin dışına çı-

kamıyor ve alışkanlıkların pençesinden kurtulamıyorlar. “Gerçek” deyip de insanlara kendi gerçeklerini yaşatmaya ve düşündürmeye çalışan insanlar aslında en büyük yanılmanın kölesidirler. Sorgusuz bir hayatın sonuçlarına hep birlikte katlanmaya çalışıyorsak da içimizden birileri bir şeylerin yanlış gittiğini zaman zaman hatırlatıyor. İşte çözüm tam da burada yatmaktadır. Bir şeyler yanlış gidiyor diyen Dede Korkutlar, Yunus Emreler, Mevlanalardır. Öte yandan, şiirlerimiz, türkülerimiz, masallarımızdır. Türk’ün varoluşunun kültürel kodları bunlar içine saklıdır. Bu kültürel kodları deşifre etmek, açıklamak ve güncellemek mühimdir. Çalışmamızda günümüz dünyasını ve bu dünyada yaşayan kadın prototipini tasvir etmekle beraber ideal olanı gerçeklik içinde estetik bir şekilde eritebilmiş kültürümüzdeki kadını açıklamak ve anlamak amaçlanmıştır.

Modern zamanlarda kadın ve aile meselesi sadece lafızlarda ve imajlarda kendini gösteriyor. Fakat bu derinlikli bir şekilde hayat bulamıyor. Hayat bulabilmesi için yeni nefesler gerekiyor. Bu yeni nefesler varlığın ve eşyanın dinginleştirici bütünlüğünü yaşamın ruhuna musiki tadında yaklaştırırlardır. Geçmişimizde bu ruhu insanın içsel ve dışsal dengesini sağlayarak gerçekleştiren sayısız kültürel eser ve kişi mevcuttur. Türk kültürü bu konuda çok mümbittir. Mühim olan bu mümbit kültür toprağından istifade edebilmenin yöntemlerini bulup anlayıp anlatabilmektir.

Kaynakça

- Özsoy, Bekir Sami, Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- Güngör, Semih: Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut Kitabı, Suffe Yayınları, İstanbul 1984.
- Sepetçioğlu, M. Necati, Dede Korkut, Toker Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1975.
- Sümer, Necati, “Deli Dumrul Öyküsünün ve Yedinci Mühür Sinema filminin Çağrıştırdığı Ortak Tema: Ölümü Yenme Düşüncesi”, Turkish Studies, (2017), 12/35, 407-421.